

2012

В. 1372

„ЦЕ КОШТЪОР“.

ОБРАЗОК З ЖИТЯ МОЛДАВАН

Михайла Коцюбинського.

Виданне Василя Лукича.

У ЛЬВОВІ, 1896.

Коштом редакції „Зорі“.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

020к.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ И- 35790

И. 14169

Йон уперше наглянув Гашіцу на „джоку“.*) З ухами й серцем, повними ритмічних звуків „молдуваняски“, загарітій танцями, від котрих ноги так розходили ся, що й хвилини не могли встояти спокійно, а кожним мускулом відповідали тактові танця, з обличчям, що сяло від радості й поту, Йон відділив ся від купки парубків, підскочив до танцюючого кола, розірвав його, вхопив за руки двох дівчат... і несподівано стрів ся з очима, що зпід тонких дівочих брів опекли його жаром молодості й півдня.

„Що за мара, — подумав Йон, перебираючи ногами та скоса поглядаючи на дівчину: — я її перше не бачив, здаєть ся...“

Та ніколи було міркувати: музика гула, танець захоплював усю увагу.

Музики, троє чорних, засмалених циган, сиділи рядком на ослончику недалеко кола. Скріпник — сухий миршавий парубчак в споловілих галанцях та молдаванській сорочці нахилив аж до дека скрипки голову, вкриту замість шапки коницею чорного волосся і з виразом цікавості та здивовання немов прислухав ся до тих звуків, що викликав смичком зі свого струменту. Його сусід-клярнетист, шпакуватий вже циган, граючи куняв; заплющивши очи, він хитавсь взад і вперед своїм важким ситим толубом, одягненим в чорну ватовану піджачину. Часто, в хвилину найсолодшої дрімоти музики, клярнет виривав ся з рота і замовкав, але зловлений на гарячому вчинку, починав верещати, як навіжений. Третій музика — сурмач — працював найшдирійше. Чи то від спеки,

*) Джок = танець.

чи з великої напруги — він був увесь мокрий. Мокра, як хлюща сорочка облипла його могутнє тіло, з чорного широкого виду стікали струмочки поту, а він усе грав та грав, надимаючи щоки завбільшки в повню та вирячивши очи так, що, здавалось, вони ось-ось вискочать з лоба. „Туру-туру... та... туру-туру... та...“ — греміла сурма, як за часів ерихонської облоги і лиш інколи, в хвилину віддишки, вихоплювалось зпід гніту її тонке теліканнє скрипки, або різкий, верескливий голос клярнета...

„Туру-туру... та...! Туру-туру... та...!“

З хмари куряви, яка здіймаєть ся зпід важких, окованих мусянжовими підківками чобіт — виринає інколи рядок молодих облич, парубочих й дівочих, вирілих, червоних, але поважних. Держучись за руки і помахуючи ними до гори та вниз мірно, плавко і без перестанку, перебираючи ногами й тупцюючи ними щиро, мов добрі коні на гармані, молодь, здаєть ся, не танцює, а робить якесь поважне діло, поволі й сумлінно виконує загадану роботу.

„Туру-туру... та...! Туру-туру... та...!“ — пронизує куряву домінуючий голос сурми, котить ся по майдану, бьть ся о муровані стіни церкви, а далі лине в простору до далеких сяючих блакиттю гір, до синіх лісів, що суцільною лавою підпирають край-небо.

А коло танцює. Тупають під такт „моддуваняски“ ноги, здіймають ся і опускають ся змучені руки, мають білі хусточки в руках дівочих... Загріті танцем обличчя блищать від краплистого поту, налікі погляди частійше виривають ся зпід опущених до долу повік, стривають ся між собою; руки несвідомо міцнійше стискають руки, груди важче дихають... А курява, розбуркана десятками тупцюючих ніг, вирвавшись зпід мідяних підківок, захоплена танцем, здіймаєть ся до гори, крутить ся, клубочить ся, справляє свій „джок“... Ось вона цілком закрила танцюючих, а ось знов, як хмари, виткнув ся рядок хлонців та дівчат і оживив образ ясними барвами строїв, молодими розпаленими обличчями...

Душно... Сонце, поволі спускаючись на захід, більшає, немов росте, яснійшає, розпалюєть ся. Повітря — сам світ, сам жар. Наче золотою сіткою оповито майдан, коло, музик, ріжнобарвну і ріжновікову юрму глядачів, що зібрала ся круг кола.

Гамір стоїть над майданом. Чутно, як хтось витягає воду з колодязя: довгий немазаний журавель немилосердно скрипить. Кілька-сот-уєтна юрма шумить, як злива у літку. Дитячі вигуки, регіт молоді, тупання здорових ніг у танці, тонке телікання скрипки, верескливий галас клярнета — зливають ся в якусь чудну, але гармонійну мішму, над котрою усе-ж таки домінує сурмачеве „туру-туру... та...“, що здійсмаєть ся над майданом, беть ся о стіни церковці, а далі лине в простору, засипану гарячим соняшним проміннєм.

Враз музика увірвалась. Коло зробило ще по інерції рух, але ту-ж мить розірвалось; дівчата пірхнули в юрму, лишивши хлонців. Гашіца теж метнулась, але її затримала сильна рука. Вона здивовано озирнулась на Йона, що сяючи від поту й задоволення, грав до неї очима та міцно тримав за руку.

— Пусти! — сїгнула дівчина рукою й зашарилась.

— А що даси? — жартував Йон, ще душе стискаючи її руку.

— Чого займаєш, коли я тебе не знаю? — шаринулась Гашіца, почервонівши з напруги.

— Я — Йон, син мош-Костаки... А ти чия?...

Але в ту-ж мить дівчина, скориставши з Йонові неуваги, висмикнула свою руку і срібнула від нього так прудко, що її накрохмалена сїдниця аж залопотїла, мов короґва на вітрі.

— Угадуї — чия!... — крикнула вона на бігу і, обернувшись до Йона, опекала його палким поглядом чорних очий...

Парубок з досади пошкрабав за ухом, аж шапка йому злізла на ніс — і посунув до товариства, що стояло з боку гурточком.

Товариство стрїло його парубоцькими жартами: один обняв за шию та притяг до себе з такою силою, аж Йон заточив ся; другий так стис Йонові руку, що сльози виступили йому з очий, але парубок не образив ся. З веселою усьмішкою на широкому безвусому виду, подзьобаному зрїдка вісною, Йон поглядав то на купку дівчат, де стояла Гашіца, то на свої крамні шлейки, що перекинувшись на вхрест поверх сорочки на його могутніх грудях, підтримували темно-зеленого сукна широкі шаравари з червоними викотами при чоботях. Ті шлейки, нові, блакїтні, з срібними клямрами,

притягували до себе заздрісні погляди парубоцтва та приязні — дівоцтва, що приємно лоскотало пуху властникови тої чудової новомодньої річи. Отож заклавши по два пальці за блакитні шлейки і задерши чванькувато до гори голову, Іон звернув ся до одного з парубків:

— Не знаєш ф'раце, чия ота ф'ата?*) — і показав на Гашіцу.

— Котра? ота коза дика у білій спідниці?

— Вона, вона...

— Так то Гашіца, дочка Штефанаки Мици, що вітряк має... Хіба не знаєш?

„Тю, як це він не примітив такої гарної дівчини? Певно вона не часто ходить на цей „джок“, тим що сидить аж край села...“ — міркував собі Іон, коли се враз згуки жвавої „булгаряски“ сполохали його міркування.

Кілька парубків скочило до танцю, потягши за собою дівчат. Іон підглянув, де стала Гашіца і розірвавши в тому місці коло, вхпив її ззаду за пояс. З дивною для натружених ніг легкістю почав він тупати та перебирати ногами, з усмішкою поглядаючи на свою сусідку. Гашіца чула той погляд і, опустивши очі до долу, червоніла.

Танець скінчив ся. Піт струмочками стікав по обличчю у Йона. Гашіца, червона й задихана, розгорнула білу хустинку, вишивану навкруги заповоччю, щоб утерти вирілий вид, але по дорозі до обличчя хустина стрібнула, майнула вишиваним кінцем і... опинилась в руках у Йона.

— Валєв!***) — скрикнула з несподіванки дівчина і ухопила миттю вільний кінець хустини.

Йон таг хустину до себе, Гашіца до себе. Сцена та відбувала ся мовчки, з однаковим зав'язттем з обох боків — і тільки по обличчю дівчининому пробігала інколи смужка не то досади, не то таєного задоволення від парубкового залицання.

Череміг сильнійший. Видерши хустину, Йон пустивсь на втеки, утираючи нею на бігу виріле обличчє. Гашіца — за ним.

— Віддай! — змагалась вона сердитим голосом, хоч очі так і грали до парубка.

*) Ф'раце = брате; ф'ата = дівчина.

***) Валєв = ой.

Але той зручним рухом склав хустину косинкою, закинув собі на шию і звязав під бородою вузликом.

— Віддай!

— А що даси? — дратував Йон Ґашіцу, захищаючись від неї про всякий випадок простягнутою рукою.

— Віддай, кажу!...

— А губенята даси?

— І-гій, навіжений! — скривилась Ґашіца наперекір сяючим очам. — Не мала роботи цілувати!... Краще носи хустину...

— Оттак-би давно!... З розумом „фата“! — тріумфував Йон і приступивсь блище до дівчини.

Зрадлива дівчина очевидячки тільки й чатувала, аби стягти хустину з шиї. Та Йон мавсь на обережності. Схопивши одною рукою простягнену до хустини руку, він другою обняв Ґашіцу за стан і міцно пригорнув до себе.

— Сиди тихо! — сикнула та на нього, слабо випрочуючись з обіймів.

Саме в той час вдарили музики. Щасливий Йон скочив до танцю і потяг за собою Ґашіцу.

Вже до кінця танців Йон не відступавсь від Ґашіци: він формально залицяв ся, а дика спочатку дівчина де-далі рахманійшала, лоскочучи парубкове серце палкими поглядами.

Сонце сідало. Ґлядачі поволі потягли до дому, молодь теж розсипалась. Майдан пустів, тихшав. Музики останніми звуками попрощали ся з гаснувшим днем; тільки курява якийсь час крутилась ще у червоному промітті, а далі й вона почала тихо опускатись на чорну тїнь від церковці, що перетягла майдан аж до протилежних хат...

Минуло кілька день. Йон тільки й марив про Ґашіцу. Де-б він не був, що-б не робив — усе йому ввижали ся палкі чорні з поволокою очи дівчинині, її рівні брови, пишній стан... Він тільки подмокував з задоволення. Гарна „фата“, нічого сказати... Можна-б і посватати... А яка рахманна, як вона йому у вічі дивила ся, коли він смалив до неї халявки. І з дивною яскравістю уявив ся парубкови памятник джок, обізналась в ухах мелодія молдуваняєски, згадалась сцена з хустинкою... Уява була такою живою, такою яскравою, що Йон мимохіть схопив ся рукою за хустинку, яка й досі обіймала його шию, немов боявсь, що рука пу-

стовливої дівчини ось-ось протягнеться знебачки до його шії та стягне так легко здобутий трофей.

Раз він переняв її біля церкви, перед службою Божою. Дівчина йшла у святій одежі, вся накрохмалена, записавшись. Біла з червоними пятами курточка її, трохи зайложена на стані з правого боку, де лишили слід своїй запрацьовані руки танцюристических кавалерів, краще сказати — зайложене місце на куртці — викликали у Йона рій солодких спогадів, розпалили його серце. Але при людях, перед церквою, якось ніяково було виявлятися зі своїм почуттям, тож Йон лиш звичайно привитався, а решту домовив очима.

Вдруге... це було так:

Вечірньою добою, коли сонце сідало за далеким чорним лісом, він повертав з роботи на винограднику в юрмі парубоцтва. З веселою розмовою тихо посувалася юрма з гори в долину, коли з юрми розлягся характерний не то крик, не то іржанье:

— І-го-гоо!...

— І-гі-гіі! — почулося з низу в відповідь тонке, верескливе гукање, і незабаром парубки побачили в долині гурток дівчат, що з величезними сапами на плечах хутко посувавсь курною дорогою.

— І-го-гоо-го-гіі!... — дико, не своїм голосом, мов орда, заревли всі парубки, пускаючись з гори бігцем на вперейми дівчатам.

— І-гі-гі-гууу!... — некельним хором відповіли дівчата, тікаючи від парубків.

Галас знявся неказаний. Околишні гори підхопили той галас і понесли його далеко, кидаючи з гори на гору то полохаючи сонну тишу рожевого вечора...

Йон не стямився, як з розгону наскочив на Гашіцу, обняв її за ший і міцно притис до себе. Груди його важко дихали від прудкого гону, дотик молодого теплого тіла дівочого сиянив його, затуманив йому голову. Серед дикого вереску та писку йшов він, щасливий, обіймаючи Гашіцу та щось промовляв до неї, чого ані сам ані дівчина гаразд не розібрали. Крикнява тим часом стихала... Вже під селом Гашіца вирвалася з обіймів Йонових і шунула в крайню хату, що стояла на белебені поза вітряками... „Так от де вона сидить“, — подумав Йон, роздивляючись стару, звичайно

збудовану молдаванську „касу“ під очеретяною стріхою, з широким піддашем, заґратованими вікнами та поццькованими синкою стінами. Біля хати був лѳох, а навкруг прѳосторого двору стояли „кѳшницѳ“ на кукурудзу та повѳтки. На вулицѳ, під самими ворѳтьми, зняв ся над колодязем новий журавель, немѳв сторожив вхѳд до оселѳ. За ворѳтьми гризлись двѳ здоровѳ собаки, але помітивши Йона, одностайно кинулись на нього, припадаючи до нѳг, аж поки він не зник за роґом вулицѳ...

Ще на воротах почув Йон сурмовий ґолос батьків, вилѳтаючий крѳзь відчиненѳ дверѳ. „Нунте шѳ Буковѳна!“¹⁾ — гремѳла улюблена лайка мош-Костаки і викликала усьмѳшку на синовѳ уста.

„Це вже батько розходив ся“, — подумав Йон про ґаласуватого та несердитого батька.

Дух сьвѳжоѳ мамалѳги приємно полоскотав йому нюх, коли він переступив порѳг хати: мати Йонова, стара сухорлява Анѳка саме виїняла з низькоѳ печѳ-„контѳора“ казанок і викинула з нього жовтий, запашний і паруючий буханець мамалѳги на триногий „мас“.²⁾

Мош-Костаки, високий оґрядний Молдаван з червоним мов перциця обличчѳм і ще червоноїшою шиєю, щѳ так вѳразно відбивалась від його білоѳ одежи: довґоѳ, за колѳна сорочки, підперезаноѳ червоним поясом, та білих штанив, сидѳв на лавѳ і енерґічно вимахував руками та мотав головою, вкритою кѳнницею рудого з сивиною волосся. Неголена борода, найживишѳ, мов їкак ґолками, сивою щетиною, здавалось. подѳляла обуренне свого хазяїна і ладна була разом з ним стати до бою з вороґами.

— Нунте шѳ Буковѳна! — ґукав Костаки. — Він думає, щѳ як має вѳтряк, а я нѳ, то можна мене зневажать перед миром!... „Га! „драку“!³⁾ Мош-Костаки не останній з Молдаван... щѳ?

— Хто? хто такий? — спитав ся Йон.

— Хто? А отой Мѳца Штефанаки, щѳ сидить край села за вѳтряками...

¹⁾ До слова: „весѳлля і Буковѳна“ — лайка, якоѳ й самѳ Молдавани не розумѳють.

²⁾ Мас = стѳл.

³⁾ Чорт.

Йон з цікавостю вислухав історію сварки, щó счинилась в коршмі за квартою вина межи його батьком а батьком Гашіциним.

— Але я не подарую!... Що?... Чи там багатий, чи не багатий, а Домну-Дзев⁴⁾ для всіх Молдаван один... На суд його! Судом дійму чортового мірошника. Що? Нунте ші Буковіна!... — і роздратований мош-Костаки поспішно висмикнув затканий ззаду за поясом кисет з тютюном.

— Ее! — скептично протягла Анїка: — що ти йому зробиш? „Ла богат мѣржи ші драку ну колак, да ла сарак нїш бой ну траг“.⁵⁾

Конець тої сентенції почув ся вже з сїний, куди з поміччю хазайчиною перебрав ся й мас з паруючою мамалигою.

— А йдїть вечеряти! — покликкала Анїка.

Мош-Костаки заткнув кисет на місце і заходивсь коло вечері. Відриваючи по шматку мамалигу та бгаючи її в руках на галки, він мачав ті галки в юшку з квасолї, щиро заправлену перчицею, виловлював з юшки стручки перчиці та з смаком гриз їх, немов свого ворога, від чого червоний вид його палав, як на заходї сонце. Запивши вечерю вином з глечика, старий звернувь до Йона:

— Поженеш конї на пашу, бо завтра вдосвїта поїду в волость позиватись.

Анїка тільки зітхнула.

Йон хутко упоравсь: „манта“⁶⁾ вже на спинї коня, зелїзне путо брязчить в руках... Скочити лиш на коня — і гайда!

Вечір м'який, теплий. Курява, збита чередою, знов лягла на землю. На блідому, стомленому небї блимнули денне зірки. Йонові забагло ся проїхати повз Гашіцину хату; правда, йому не по дорозї, навіть зовсїм у бік, але молодий парубок не може встояти проти спокуси. От уже й вулиця знайома... он і вітряк повільно помахує крилами, мов величезний птах... а ось і журавель схилив довгу шию у коло-

⁴⁾ Господь Бог.

⁵⁾ „До багатого й чорт з колачом приходить, а у бідного й воли не тягнуть“.

⁶⁾ Свита.

дязь, щоб вилловить звідти відро води... Для кого-то він так працює, аж скрипить, бідолашний?

Йон порівняв ся з колодязем, глянув — і аж йому щось йойкнуло в середині з несподіванки: Ґашіца, жваво перебираючи руками, витягала з колодязя воду. Тонка бомбакова сорочка щільно обіймала її молоде тіло, релефно обмальовувала круглі плечі, міцні руки, високі трямкі перса.

Йон не встиг навіть тирукнути на коні; вже коли вони проминули колодязь, Йон Ґвалтом затримав їх, скочив на землю і підійшов до „фонтіни“⁷⁾ тягнучи за собою здивовані коні.

— Добри-вечір!...

— Спасибі вам...

Ґашіца, зашарившись вся, навіть не глянула на парубка; взір її потонув десь у чорній глибині колодязя.

Мовчанка.

— Дай-но води ся напiti...

Ґашіца мовчки присунула куфу.

Але замість того, щоб пити, Йон схопив Ґашіцу за руку і потяг до себе.

— Сиди тихо! — сикнула та: — побачуть...

— Нікого нема...

І Йон потяг до себе дівчину. Вона не пручалась.

— На що займаєш, коли не думаєш брати?...

— А пішла-б за мене? — питав він, присовуючи до неї своє широке та дзюbate обличчя, загріте й сяюче.

Але у ту-ж хвилину нетерплячі коні шарпнули у бік і мало не збили з ніг Йона.

— Тирру!... бісова худоба!... — скрикнув він сїгнувши замотану на руку поворозку.

— Ґашіца ме-ей!... — розляглось рівночасно від хати.

Ґашіца заметушилась, вхопила спїшно куфу і прожогом кинулась у ворота.

— Я ще прийду до тебе... в ночі, — почувла вона за собою голос Йонів.

Йон скочив на коня і оперіщив зі злости поворозкою „бісову худобу“, котра перервала йому найцікавіше місце залицяння.

⁷⁾ До колодязя.

Коні невдоволено крутнули головами, шарпнули з кошита і понеслись вулицею, збиваючи густу куряву.

Ось вигулькнула зза гори ціла кольонія вітряків і обступила Йона з обох боків дороги. Одні — чорні та спокійні, тихо стоять, рощеніривши чорні як у кажана крила на тлі вечірнього неба. Другі сяючі крізь відчинені двері червоним сьвітлом, рівно та плавко вимахують крилами і, здаєть ся, от-от знімуть ся з місця та полинуть кудись у простору.

Коні вибігли на гору, пішли підтюпцем. По горі замірили широкі лани кукурудзи, повіяло польовими нахощами. Хороше зробилось на серці в Йона.

Фрундау вєрді семівогу..
Тоті тиргуле ку норогу... —

затяг він журливим голосом безконечну пісню...

Коні пішли ступою, форкаючи інколи від куряви, зелізне путо стиха побрязкувало, тужлива пісня котила ся широкими ланами...

Ось дорога скрутила вбік, побігла з гори в долину... Широка й без края долина зачорніла поміж пологими горами. Приємний вохкий холод обхонив зразу Йона, коні весело заїржали, піднявши до гори голови... Он, поміж чорними комишами блиснула спокійна вода озерця... Десь далеко крикають жаби... Біла пара тихо здіймаєть ся до гори і клубочить ся понад комишами... Небо потемніло, заїскрилось зорями...

По долині бродили коні на пані. Круг багаття розташувались нічлжани. Йон пристав до них. За розмовами про дівчат, вино, набір рекрутеький, за звичайними парубоцькими розмовами не помітили навіть, як наблизилась північ. Йон поклав рушити на село. Він звернув ся до парубків з проханням доглянути його коні, обіцяючи за це око вина. Охочих до вина знайшлось чимало. Йон скинув манту і в одному лейбику подав ся на гору, до села.

В селі саме розпіялись півні, коли Йон наблизив ся до вітряків. Він звільнив ходу.

Село спало. Хати ледві сїріли в темряві ночі, контури

розливались. Щось нагадувало кладовище, з його тишою, таємничістю, надмогильними хрестами...

Серед мертвої тиші Йон чув, як калатало його серце, як ступали ноги, узуті в постолі, по м'якому килимови пилу.

Але ось уже і журавель від колодязя... ось і баркан чорніє... Йон навшипиньках підійшов під баркан, перегнув ся і заглянув у двір... Темно. Тільки на широкій призьбі біліє щось... рядна певно, під котрими спить покотом ціла родина. Йон виніс ся на руках, перегнув ся, налігши грудьми на баркан і безгучно переліз на другий бік. Тут згадав він про лихих собак, що проводили його нині вулицю і зупинив ся, вагаючись. Але треба було на щось зваяжиться. Йон звів ся навшипиньки, подав ся толубом наперед і тихо мов кіт, посунув до призьби... От він уже на середині двору... ще грохи... „Але що то чорніє? певне собака?“ — подумав він і зупинивсь, затаївши дух. „Ні, то не пес, а колода, кинута серед двору“... Йон посунув далі і мало-мало не наступив на собаку, що звернувшись калачиком, спала під хатою. Але от уже й призьба. Йон зупинивсь. На нього ткнуло теплом з піддашя, а знід білих ряден почуло ся сонне сопіння та храпіння. — „Котре — Гашіца?“ — питав себе Йон, водячи очима по рядковим закутаних фігур... „Мабуть ця“ — рішив він врешті. Рука його злегенька посунулась по закутаному тілі, намацала локіть, плече... і раптом наткнулась на шершову колючу бороду.

— А... а а!... почуло ся рівночасно сонне бурчання.

Йон так і скаменів, так і заляк з протягнуеною над бородою рукою. Серце перестало йому битись у грудях. Минула хвилинка. Знов тихо.

Йон як тїнь посунув далі. Чиясь маленька нога виткнулась знід рядна. „Ні, це знов не Гашіца“... Вже на кінці призьби пізнав Йон Гашіцу по чорних косах, що вибились знід рядна і лягли на ньому як дві грубі гадюки.

— Гашіце!... Гашіце!... — пошинки кликав він її, злегенька сіпаючи за плече. Але дівчина спала, як забита.

— Гашіце! прокинь ся... то я, Йон...

Гашіца новела неспокійно головою, раптом схопилась і сіла на призьбі, протираючи очи кулаком.

— Гашіце, — благав Йон — ходім звідціль в садок, чи куди...

Гашіца відвела від очий кулак, глянула на Йона і вжахнулась.

— Ти чого прийшов? Тікай зараз... почують...

— Не почують, — шепотів парубок і потяг її за причілок.

— Я казав, що прийду, от і прийшов, — потішав він Гашіцу, держачи її за руку, і оповів їй, як наколов собі руку батьковою бородою.

Гашіца дивувалась його сьміливості та сьміялась.

— Знаєш що, я так хочу пити, аж у мене серце горить... Чи нема чого напитись? — скінчив він.

— В сїнях вода стоїть...

— Ат, що вода! Чи не лишилось часом в карафці вина?

Гашіца задумалась.

— Стій! — сказала вона. — Я зараз! — і подалась до хати.

Відчинивши тихенько сїнешні двері, а потому й хатні, вона полізла в мисник, намацала там тоненьку воскову сьвічечку та сїрнички, потому налапала на стїні ключ від льоху і так же тихенько вернулась до Йона.

— Ходім! — покликала вона його, подаючись наперед.

Вони пройшли повз сплячих навшпинячки, одно за другим, повитягавши сторожко шиї.

Коли проходили повз собаку, та загарчала з просоння, але не прокинулась.

Гашіца відчинила льох. На них війнуло холодом та специфічним духом льоху. Пройшли кілька ступінів у темряві, а потому засьвітили сьвічечку. Темрява пірхнула від сьвітла і забилаь по кутках.

Гашіца приліпила сьвічечку до бочки. Девять таких бочок, повних вина, повипинали боки і розляглись пишно підковою попід стїнами льоху. Відра й куфи, великі й малі, стояли осторонь. Льох дивив ся поважно, похмуро навіть. Тільки чорні тіни від нерівного сьвітла тонкої жовтої сьвічечки хахливо хилитали ся.

— Котре біле? — збудив тишу Йон.

Гашіца мовчки взяла куфу, приставила до бочки і висмикнула чіп. Прозора злотиста рідина цївкою впала на

дно куфи і зашуміла. Коли вино сягнуло до половини посудини, Іон зупинив Ґашіцу.

— Доволі!

Парубок обхопив куфу руками, підніс до рота, здмухнув піну і пожадливо припав устами до вина.

Ґашіца, спершись на бочку, не спускала ока зі свого милого, немов розкошувала його приємністю.

— Бун джін,¹⁾ — відсапнув нарешті Іон, втираючи уста рукавом та ставлячи далі куфу. — Дуже дякую, — додав він, обіймаючи та пригортаючи до себе Ґашіцу. Дівчина не пручалась. Їй так добре було в обіймах милого, вона так солодко затремтіла від дотику тих сильних, жилавих рук, від того тепла молодого любого тіла. В ухах немов звенить щось, в голові якийсь туман... Вона наче за стіни чує Іонів голос, його слова...

О! вона не жалкувати ме, що покохала його... Його всі парубки боять ся, бо він сильний... Хто з ним зрівняєть ся силою? Ніхто. Он учора Петраки, теж сильний „флакєв“²⁾ намігсь бороти ся з ним, то він, Іон, як хрюпнув ним об землю, то мало з парубка душа не втікла... А хитрий він який!... До всього хитрий... Його й у війську не бити муть, як доведеть ся йти на місяць, бо він і „русешті“ знає... От — котрий втне так: „Веруу... діноо... Боа... цадер... жите — тца... небо — земля... відьма... не відьма...“

Іон навіть пустив Ґашіцу, так його захопили ті незрозумілі чужі слова сгед'а — „русешті...“ Жахливе сьвітло воскової сьвічечки ледве осявало Іонову фігуру, його опущені до долу руки, здюbate обличчє з виразом скупченої уваги, широкі уста, що чудно кривились при вимовлянню незрозумілих слів. Іон монотонно цідив слово по слові, а Ґашіца, згорнувшу руки, слухала, мов зачарована.

„Який він розумний!...“ — думала вона, почувавши в грудях новий приплив почуття.

— Біне?³⁾ — поспитав Іон скінчивши.

— Таре біне!⁴⁾ — прошепотіла Ґашіца. — Тільки я нічого не зрозуміла.

¹⁾ Добре вино.

²⁾ Парубок.

³⁾ Добре.

⁴⁾ Дуже добре.

— Га! Цього й хлопці не розуміють, не то дівчата...
І з цими словами Йон видудлив решту вина з куфи.

Теплом розіллалось вино по тілу; в оці блиснув огник...
на серці стало легко, в голові ясно, ноги та руки набули
силу й рухливість.

Задерши голову та закривши пальці в кишені лейбика,
Йон з почуттям власної висшости звернув ся знов до Гашіци:

— А знаєш ти, що таке присяга?

— Ні, не знаю, — сумно відповіла дівчина.

— Не знаєш?... Присяга єст... клятуа... дан... ая.. пре...
Боо... христо... спаси... веру... прауду...

— Тце... тце!... — щиро дивувалась Гашіца, мотаючи
головою. Яке-ж воно трудне...

— Єт, що то трудне! — розпалювався Йон: — я
і з рушницею всю муштру знаю. Хоч — покажу?

Йон скрутивсь по льохови, витяг з кутка мітлу з дов-
гим держалном, став у позицію, підняв кумедно до гори
плечі, так що голова сховалась меж ними і, забуваючи на
небезпечність свого становища у чужому льохови, на весь
голос закомандував:

— Руж на пле-чо! Ас-два... ас-два...

Вся фігура Йонова — з випнутими до гори плечима,
між якими стирчало дзюбате обличчє, з притиснутою до боку
мітлюю та ногами, що мов у півня далеко закидались напе-
ред, здавалась Гашіци такою кумедною, що вона не могла
вдержатись від сьміху. Але Йон не помічав того сьміху. Він
гасав по льохови, важко гупаючи ногами та вигукував на
голос:

— Ас-два... ас-два!... Руж вол-но!...

Враз знадвору почулось несамовите гавканнє, а за хви-
лину грубий чоловічий голос:

— Хто там?

Йон так і присів на місци. Гашіца, почувши батьків
оклик, кинулась до сьвічечки і вмить загасила її. В льохови
стало чорно й тихо; лиш знадвору долітали сюди гавканнє
собаки та важке чалапаннє ніг.

— Хто там? — вдруге поспитав голос.

Йон сидів у пільмі та з міною дурника вдвляв ся
у темряву. Гашіца тремтіла за бочкою.

Але трохи згодом на дворі все стихло: собака поскавувчала тай замовкла, чалапаннє розпливлось десь у нічній тиші.

— Ґашіце! — пошинки обізвав ся Йон.

— Чого?

— Де ти?

— Отут, за бочкою...

Йон напомацки дочовгав ся до Ґашіци і пригорнув ся до неї. Якусь хвилину вони сиділи мовчки.

— Ходім звідси, — обізвав ся врешті Йон.

— Бою ся, хай потому...

Але їм хутко докучило отак сидіти, і вони, держачись одно за друге та спотикаючись на бочки, потихенько вилізли з льоху.

— Ходім на виноградник, — наміг ся Йон. І хоч Ґашіца гнала його до дому, а не могла встояти проти палких благань милого й сама не помітила, як опинилась за хатою, на стежці до виноградника.

Серед темних кріслатих кущів обібрали вони собі місцину. Йон нарвав на обніжку трави і простелив долі.

Чорна пухка земля дихала вогкістю, старі роскішні кущі здіймали до гори, мов руки, цупке галузе, крізь чорне ланате листє лиш денеде мигтіла зірка. Було холодно, моторошно якось. Ґашіца несвідомо пригорнулась до Йона, цілою істотою віддаючись гарячим пестошам парубковим...

Починало вже сіріти, коли вони розійшли ся: Йон щасливий, задоволений, Ґашіца засоромлена, з опущеними до долу очима, з почуттєм якоїсь ваги, якогось неоправного лиха...

Сливе що ночі сходились парубок з дівчиною у виноградному садку.

Час линув. Весна зростала в літо — душе, сухе, палюче. Кущі винограду облипли блідо-зеленими китягами, кукурудза по ланах розпустила коси, ячмені почали половіти, немов сивина старости злегка торкнула буйну рослинність землі.

Зівяла та посохла й трава, якою вистелив Йон своє кубечко на винограднику... ба! завяло з часом та почало гаснути в серці Йоновім і почутте до Ґашіци.

Що раз рідше перескакував він темної ночі огорожу знайомого виноградника, що раз радійше задивляв ся на дру-

гих дівчат. Докори та сльози Ґашіци, що помічала Йонову зраду, ще більше відтрчали від неї парубка.

Легкість, з якою підбив він серце дівчини, без боротьби взяв від неї все, що можна взяти в дівчини, — скоро згасила огонь першого кохання. Милування, таке солодке для дівчини, втратило для нього всю повабність новини. Ґашіца просто докучила Йонові.

Спершу Йонові й на думку не спадало кинути дівчину. Що-ж, він звів її, він мусить і одружитись з нею. Якої-б заспівали батьки її, щоб сказали люди, гей! як би глянув на це батько Йонів, палкий але справедливий мош-Костаки?...

Але помалу-малу, коли нехить до Ґашіци зростала в серці Йоновім, той самий батько його, палкий мош-Костаки, з'явивсь в очах Йонових його ратівником у прикрий ситуації. Йон нагадав собі сварку свого батька з батьком Ґашіциним мош-Штефанаки і учепивсь за ту ворожнечу батьків, як за спосіб ратунку.

Щоб його батько та згодив ся взяти за невістку дочку свого ворога? Зроду-звіку...

Він, Йон, і радійший би посватати Ґашіцу, так що-ж, коли батьки ворогують поміж собою і ні за що не пристають на це.

Йон так увірував у створену ним причину, аж йому жалко стало, що він не може посватати Ґашіцу.

А щоб не завдавати дурно собі й дівчині жалю, він перестав ходити до Ґашіци, не вважаючи на її сльози та благання...

Настали жнива. По ланах розсілись полукінки, осміхались хліборобам, прохались на гарман. Висока й міцна, як дубина, стояла по горах кукурудза, випявши на показ грубі качани; виноград по садках жовтів, наливав ся...

Червоне як перчиця обличчє мош-Костакове з задоволення ще червонійшало, коли він поглядав на ту благодать. „Треба одружити Йона в осени“, — поклав він, а позаяк замір його не був таємницею, то Йон хутко довідав ся про батькову волю, і не тільки підляг їй, а цілком поклав ся на батьків смак.

Тому то через деякий час, в вільні години, Йон уже з санкції батькової зазірав у чорні очи присадкуватій Дом-

ніці та носив на пальці мідяну каблучку від неї, це перше з пут чигаючого на парубків Гіменея...

А Гашіца?

Ось лежить вона на призьбі, уклавшись на ніч біля матері. Батько ходить по подвір'ю, стиха промовляє молитву до зоряного неба. Чутно його зітхання, окремі слова молитви... В тиші нічній виразно чутно, як кракають жаби в долині у ставку, як клекотить довгим носом черногуз на сусідній стрісі... Гашіцу дратує, що батько так довго молить ся... Коли-б він швидче поснув вже, бо Гашіца нині сподівається милого, їй треба незабаром бути на винограднику... А чи прийде-ж Йон?... Напевне прийде... Гашіці треба, щоб він прийшов, треба поважно розмовити ся з ним... Ах, той Йон!... У неї серце так наболіло через нього, в неї голова така намучена від думок про нього... Вона не може вже думати. От, якісь шматочки, якісь клаптики думок та образів мигнуть на хвилю в голові, зачеплять наболіле серце... і зникнуть... Ось він, приклавши мітлу до боку, червоний і гарний маширує по льохови... Ось на винограднику, серед густих кущів, пригортає він її, розмовляє про їхнє весілля, спільне життя... Зрадник!... зрадник!... Що люди говорять про Домніку? Невже він проміняв її на другу?... Та ні, ні... Ось він крадець ся десь вуличкою до виноградника, щоб пригорнути її та оповісти, коли пришло старостів... „І який там біс кублить ся в ночі на тому винограднику? Скоро спіймаю — поперебиваю ноги...“ — чує вона суворий батьків голос і тремтить... Їй страшно, страшно за Йона... Треба бігти і остерегти його... Дівчина зриваєть ся, сїдає на призьбі... і прокидаєть ся... Темна ніч дихає вогкістю, в далекій долині кракають жаби, батько крекче та перекидаєть ся з боку на бік на призьбі... Треба бігти, Йон чекає... Але й бігти не можна, батько не спить ще, помітить...

Гашіца лягає знов, причаївшись сплячою... Солодка знемога обхоплює її тіло, сон так і липне до очей, але дівчина перемагає його, жадливо прислуховуєть ся до батькового дихання, що стає все рівнішим і рівнішим... От тепер можна: батько поснув...

Гашіца потихенько висуваєть ся знід рядна, обережно стунає босими ногами і никне врешті за причілковою стіною...

На винограднику тиша. Чорне, збурене море виноградних кущів хвилями збігає з гори в долину. Гашіца впірнула у те море і опинила ся у знайомому закутку. Йона ще нема. Гашіца сідає під кущем і обнявши коліна руками, наважуєть ся чекати парубка. Зпід гіллястих кущів дихає на неї тепле повітря, насичене пахощами чорнозему.

Все, і це повітря, і покручені лози, і зівяла трава — все це мимохить нагадує їй щасливі хвилини її життя. От Йон обіймає її... От кленеть ся, що до віку кохати ме її... А тепер?... Вона нині мусить сказа..... О! щось йде... Це певне він... Ні, то хтось иньчий пройшов стежкою у село... Вона скаже йому, що вже годі відкладати сватання... годі дурити її... Здаєть ся Йон йде... Чутно якийсь рух здалеку...

Гашіца висовує голову понад кущі і насторошуєть ся... Знов не він: коняка на горі пасеть ся, а нічна тиша підхоплює її важке ступання...

Ах, Боже!... Коли-ж він прийде?... Вже пізно... А їй конче, конче треба, щоб прийшов, прийшов і довідав ся, що незабаром... Ай, сором, як вона це скаже?... А треба, бо тоді він напевне відкинець ся від Домніки та прише старостів... Але чому він не йде?... Невже не прийде?... Що це — півні сьпівають?...

Гашіца витягла шию прислуховуючись.

Десь недалеко хрипливим голосом, як відрубав, кукурікнув півень. За ним чистим і мелодійним голосом обізвав ся другий, а там — тишу слячого села до решти сполохало безладне кукуріканнє півнячих голосів.

Дівчина сиділа, мов скаменіла.

„Ні, не прийде... Але повинен... Прийде... прийде... прийде...“ — уперто думала вона в одно, вкладаючи в ті думки всю міць жадання. „Нема... Покинув... Через Домніку покинув... Але чекай!... Та що йому зробим?... Одружить ся, а я... покинута, знеславлена... Сором!... сором!... до віку сором... Візьмуть люди на зуби, мов вітер соломі... А батько!... Домне, Домне!...“¹⁾

Гашіца заплакала. Теплі, рясні сльози, приємно лоскочучи їй вид, струмочками стікали по обличчю й попадали на губи, жалісно й по дитячи виннуті наперед.

¹⁾ Боже, Боже!...

Холод пізньої нічної доби обгорнув дівчину. Вона тремтіла й плакала, а звідкись з глибини, з самого споду серця, здіймався голос, потішаючи її.

— А може прийде?... а може прийде?...

Вже над сьвітом — змучена, змерзла й зневірена повернула Гашіца до дому, твердо поклавши побачитись конче з Йоном та розмовитись з ним по щирості, до краю...

Йон, чуючи свою провину, уникав Гашіци, але вона таки перейняла його якомось. Йон їхав порожняком по снопи на поле й не помітив, як Гашіца ззаду стрібнула на віз і причаїлась. Вже коли вони виїхали за село, а хмара куряви закутала віз від цікавого ока, Гашіца присунулась до Йона та торкнула його. Парубок вжахнувся, несподівано побачивши її.

— Ти як тут опинилась?... Чого?...

— Чого?... Того, що годі вже сподівати ся, поки сам прийдеш... Коли старостів приллеш?...

Голос Гашіци згучав різко, суворо. Але віз так торохтів, що Йон не дочув.

— Що?

— Коли старостів приллеш? — скрикнула Гашіца роздратовано в саме ухо Йонові.

Йон припинив трохи коні.

— Не приллеш... — відрізав він рішучо.

— То так?... А за сором мій чим заплатиш?...

— Батько не велить дружити ся... — крутив парубок, дивлячись кудись у бік.

— То тепер ти батьком забиваєш міні баки?... А тоді?... А це що?... — враз скрикнула Гашіца і вхонила Йона за палець, на котрому блищала дорога для нього каблучка від Домніки. — То кохати носату Домніку батько дозволяє?... Га?...

Йон образив ся.

— Геї! а ти що тут таке?... Забрала ся на чужий віз тай лягати?... Геть з воза!...

— Ба не піду, аж скажеш, коли сватати меш...

— Як у мене волосє виросте тут! — скрикнув завзято Йон, стукнувши пужалом в долоню. — Геть!...

Гашіца вчепилась за полудрабок, але Йон сильним рухом скинув її з воза і поторохтів далі...

— Іу! — посварилась на здогін йому кулаком Ґашіца, здіймаючись з землі та обтрушуючи пил з одежи.

Злість, сльози душили бідну дівчину. З голосним плачем побігла вона до села, але скоро опам'ятала ся, обтерла сльози фартухом і подалась до дому.

Не було другої ради, як признати ся у всьому матері, прохати в неї поради.

Мати так налякала ся, що й забула вилаяти доньку. Гей! неслава, сором!... Треба щось радити...

Послали по тітку Прохіру, звісну порадиницю у таких випадках.

Її захоплено на вулиці, де вона вишнувши перед себе кужіль, на ході виводила вовняну нитку та щось бубоніла до себе.

Коли за дверима почулось хляпанне капців, а потому в хату всунув ся кужіль, Ґашіца з матірю були певні, що зараз побачуть гладку постать у ватованій катанці, чорній хустці на голові й під бородою, а межі тими двома хустками потужний ніс, який зразу робив вражіння не носом, а самого обличчя.

Тітка Прохіра докладно, смакуючи, вишталала в Ґашіци всі подробиці пікантної справи і авторітетно рішила:

— Треба йти „не контьор“... на піч...

На піч!... Перед очима в дівчини встала картина цього вневажливого звичаю, неминучість прикрої розмови з батьками Йоновими, ворогами її батька, дикі сцени, які часто трапляють ся при такій okazji... Сором!... Сором!...

Все, що чекало її сими днями, здавалось їй таким гірким, таким нестерпуче пекучим, що Ґашіца воліла-б, аби земля запала під нею. Але що-ж! Земля не западець ся, а йти треба...

Умовились, що над вечір, коли в Йоновій хаті всі будуть дома, тітка Прохіра відведе туди Ґашіцу, а сама дасть матері знати, чим скінчила ся справа.

Як тільки добре смерклось, Прохіра забігла по Ґашіцу і сливе силоміць потягла її за собою. Дівчина була як в гарячці. П'яти немов прикинали до землі; серце хололо, в голові була одна думка, одно бажання, щоб ця дорога розтягла ся без кінця-краю...

— Не жури ся, — потішала її Прохіра, — не ти перша йдеш „не контьор“... Торік Катітка Сандина таки віддала ся за Ніхалаки, хоч мати його й тягла її за коси з печи... Перенало її і від батька, ба й сам Ніхалаки наклав її на бідність... Бідолашна щось зо два місяці носила синяки на тілі... А проте...

Гашіца вже не слухала. Ось вони завернули вже за ріг вулиці... Ось вже мигнули червоно осяяні вікна Йоновой хати... В Гашіци затряслись коліна. Вона вагаючись зупинилась перед ворітьми, але Прохіра похнула її на двір...

— Йди, йди... а я тут зачекаю...

Гашіца перебігла двір, вхопила спішно за клямку і відчинила двері.

Аніка відчиняла саме скриню, мош-Костаки виймав з печи жарину для люльки.

— Добри-вечір...

— Спасибі...

Гашіца поцілувала в руку спершу мош-Костаки, потому Аніку, і не мовлячи ні слова, прожогом метнулась до печи, стрібнула на неї і заховалась за коминном.

Старі здивовано зирнули ся і одна думка разом шибнула їм до голови.

Аніка, стукнувши віком від скрині, кинулась й собі на піч до Гашіци, котра, мов звіврок той, притулилась тремтячи в куточку.

— Ти чого прийшла? — суворо поспитала Аніка.

— А твій син чого ходив до мене? — огризулась Гашіца.

— Мій син?... А другі й ні?... Знаємо ми вас, теперішніх дівчат!... Геть з печи!...

— Не піду, хоч забийте... Люди знають, що ніхто до мене не ходив, тільки Йон... Він мене звів, він казав... по-сватаю... а тепер... — ридала Гашіца.

— Нунте ші Буковіна!... — гримнув враз на цілу хату мош-Костаки, щó чув усю розмову.... — А це що?... Де Йон?...

І відчинивши двері, старий гукнув, аж шибки задреньчали.

— Йоне! ме-ей!...

Не встиг ще Йон переступити поріг, як мош-Костаки, червоний й лихий, вхопив його за плече і притяг до печі.

— Що це, сякий не такий си́ну?... — гримнув він в саме вухо синові й показав на піч.

Йон заглянув у гліб і охолов, побачивши Гашіцу.

— Та це я... вона... — белькотав парубок, але батько не дав йому скінчити, потяг його в сїни й причинив двері.

Налякана Гашіца почула з сїний шамотню, якийсь ляск, немов бійку, серед котрої виривав ся хрипливий голос мош-Костаки.

— З дочкою ворога?... зводити дівчину!... Я тобі виблю з голови иньчих дівчат... Нунте ші Буковіна!... Завтра пошлеш старостів до мош-Штефанаки.

За хвилину засананий мош-Костаки вскочив у хату, приступив до печі й крикнув:

— Йди мінї зараз, соромітнице, до твого батька й скажи йому, що завтра я, Костаки, пришлю від Йона старостів!... Чуєш?... Так і скажи...

І голосно відсапуючи, мош-Костаки важко впав на лаву.

— Дómне, Дómне! — стогнала Анїка, приголомшена несподіваною пригодою та умовляла Гашіцу йти до дому.

Але Гашіца крізь сльози ознаймила, що не вийде з хати, аж поки не будуть послані старости.

Анїка мусїла вкласти її на печі, а по довгій нараді з чоловіком, яка відбула ся пошпинки під образами, загасила сьвітло й собі лягла поруч з Гашіцою...

Йон ночував десь на дворі; він довго не міг заснути, згадував нинїшні пригоди, знівечені мрії про Домніку і, мацаючи чуба, важко зітхав на самоті серед темної ночі...

Коли другої днини вранці Гашіца йшла поруч з Йоном на гарман, Йон не обзивавсь до неї й словечком, наче не помічав її...

Але згодом, поньокуючи на конї, щó бігали кружка́ на припої по снопах пшениці, Йон скоса поглядав уже на Гашіцу, на її сильні, жилаві руки, якими вона зручно трясла решето, віючи зерно та засинаючи половою, мов снігом, увесь гарман, і чув, що в його серці тане завзятість, поступаючись місцем згоді зі своєю долею...

Алупка. Цвітець 1896 р.

2004

417475

B 1.372